

1. TEISĖS FILOSOFIJA

TEISINIS ĮSTATYMAS – POLICIJOS IR VISUOMENĖS TEISINIŲ PASLAUGŲ PLĖTROS (RADIMOSI) GARANTAS

Doktorantas Gintautas Danišauskas

Lietuvos teisės universitetas, Policijos fakultetas, Policijos teisės katedra,
Valakupių g. 5, 2016 Vilnius
Telefonas 61 60 37

Pateikta 2000 m. gruodžio 6 d.

Parengta spausdinti 2001 m. rugpjūčio 24 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas
prof. dr. **E. Palskys** ir Valstybinio valdymo fakulteto Psichologijos katedros prof. habil. dr. V. Justickis*

S a n t r a u k a

Lietuvos teisės universiteto mokslo darbuose jau buvo rašyta apie teisinės paslaugos sampratą. Teisine paslauga vadiname ekvivalentinius kultūrinius mainus visuomenėje, kai subjektai naudojami tiek kitų visuomenės narių patarnavimais, kiek patys jiems patarnauja. Kalbant apie kultūrinę veiklą, kultūrinius mainus, omenyje turima visokiausia žmogiškoji naudinga tarpusavio veikla bei laimėjimai. Jie gali būti iš visų visuomenės gyvenimo sferų, pavyzdžiui, mokslo, išradimų plėtros, atliekant kaskart sudėtingesnę, vis didesnę naudą žmonėms nešančią veiklą, tobulinant įvairių rūšių tarpusavio paslaugas ir t.t. Kultūra – tai visuomenės narių tarpusavio naudinga veikla, jos laimėjimai, atsiradę tenkinant žmonių gerovės poreikius. Buvo prieita prie išvados, kad teisinė paslauga, kurios struktūrą sudaro tapačios subjektų pareigos ir teisės, šalina socialinio nestabilumo ir prieštaravimų priežastis, o dėl teisinių paslaugų visuomenėje išsivyravimo pasiekiamas teisingumas ir santarvė. Dėl to visa visuomenė yra suinteresuota, kad visuomenės ir jos valdžios institucijų santykiai plėtęsi būtent teisinės paslaugos pagrindu, tačiau valdžios institucijos, taip pat ir policija, negali veikti savo nuožiūra, o turi remtis įstatymais. Jeigu įstatymai įtvirtins vieno kurio nors teisės subjekto kultūrinę viršenybę, jų pagrindu visuomenėje vykstantys patarnavimai negalės vadintis teisinėmis paslaugomis. Dėl to tam, kad visuomenės ir jos institucijų santykiai plėtotųsi tapataus savitarpio išsipareigojimo pagrindu, būtina, jog jų santykius reguliuotų teisinis įstatymas. Policijos veikla grindžiama griežto teisėtumo pagrindu, dėl to jos funkcijos bei organizacinė pertvarka gali būti atliekama tik vadovaujantis tokią veiklą reglamentuojančiu norminiu aktu. Policija iki šiol lieka nevisiškai reformuota teisės saugos institucija, galinčia užtikrinti žmogaus teises. Dėl to teisei jos reformai būtinas teisinis įstatymas. Ir nors teisinis įstatymas yra pagrindas plėtotis teisinėms paslaugoms, tačiau to dar nepakanka, kad kultūriniai mainai tarp subjektų vyktų teisinės paslaugos būdu.

Šiame straipsnyje, remiantis įvairių autorių, daugiausiai doc. A. Vaišvilos, straipsniais, bandoma suvokti, kokią reikšmę teisei policijos paslaugai turi turinčiasis teisinis įstatymas, ko dar reikia, kad visuomenės ir policijos santykiai plėtotųsi remdamiesi būtent teisinės paslaugos praktika, kuri maksimaliai garantuotų žmogaus teises.

**Teisinis įstatymas – policijos ir visuomenės teisinių paslaugų plėtros
(radimosi) garantas**

Remdamiesi atliekama analize ir samprotavimais prieiname prie išvados, kad svarbiausia visuomenės interesams yra pasiekti, jog policijos socialinės paslaugos būtų nukreiptos užtikrinti žmogaus teisių apsaugą ir taptų teisinės, t.y. kad vykdomos pareigos būtų garantuojamos atitinkama kultūrine veikla [1, p. 135]. Tai visų teisės subjektų tarpusavio santykių vertybė, kurios gyvavimo pagrindas yra teisinis įstatymas. Teisinis įstatymas – tai pagrindas, kuriuo remiantis visi visuomenės nariai turi galimybę pasiekti aukščiausią gyvenimo ir laisvės lygį, nes jo reguliuojamuose santykiuose išnyksta priežastys socialiniams prieštaravimams, konfliktams bei neatsakingai veiklai atsirasti. Tokio įstatymo pagrindu besiplėtojantys visuomenės ir policijos santykiai taip pat tampa abiem pusėms vienodai reikalingi ir naudingi. Remiantis teisiniu įstatymu atliekamos policijos paslaugos pirmiausiai tampa naudingos eiliniams visuomenės nariams, nes šie patarnavimai nukreipti tenkinti jų poreikius, o tai išlaisvina gyventojus nuo nuolatinio rūpesčio dėl savo saugumo. Tenkinant šiuos būtinausius žmonių saugumo poreikius policijos veikloje daugiausia dėmesio būtina skirti teisės pažeidimų prevencijai, svarbiausiai, kaip jau minėta, visų gyventojų interesams, nes būtent saugumo jausmas išlaisvina individą iš nuolatinio rūpesčio esama materialine ir fizine padėtimi. Kitas teisinio įstatymo reguliuojamų santykių turinio subjektas – policija – taip pat turi pagrindo tikėtis tapataus jos pareigai visuomenės šiai institucijai skiriamo dėmesio ir rūpesčio. Kai įstatymas taps vienodai naudingas visiems teisės subjektams, jie neturės pagrindo vieni kitiems reikšti nepasitenkinimo bei nepagarbos, jis skatins visus teisės subjektus teikti savo paslaugas atsižvelgiant į turimas teises arba siekti įgyti naujų ir užtikrins visuomenėje socialinį kompromisą. Mūsų visuomenei būtina suprasti, kad siekiant tarpusavio teisių paslaugų tokie kompromisiniai įstatymai turėtų sudaryti visą teisės sistemą. Jie nekeldami tarpusavio prieštaravimų sugebėtų tenkinti visų valstybės gyventojų kultūrinius poreikius apsieičiant tarpusavio paslaugomis. Teisių įstatymų pagrindu vykstančios paslaugos tarp teisės subjektų taptų jiems vienodai patrauklios ir naudingos bei atspindėtų visuomenės interesus. Neatsitiktinai S. Stačiokas „Konstitucinės teisės studijų“ įvade rašo, kad teisė yra „tautos dvasios išraiška“ [2, p. 1]. Teisė, autoriaus nuomone, yra tai, ko pageidauja tauta. Be abejo, kad kiekviena tauta pirmiausiai sieks santarvės ir sugyvenimo savo narių kultūriniuose mainuose, kurių pagrindas yra teisinis įstatymas. Doc. A. Vaišvila kalbėdamas apie teisinį įstatymą sako, kad jis turi atitikti prigimtines žmogaus teises ir įtvirtinti socialinį kompromisą [3, p. 104-107]. Kaip jau minėta, prigimtinių žmogaus teisės reiškia, kad kiekvienam individui yra suteikta galimybė pačiam kurti savo likimą ir turėti tokias teises, kokių jis pageidauja ir sugeba įgyti. Tokių teisių įgyvendinimo pagrindas gali būti tik vienas – atitinkamų ekvivalentinių pareigų prisiėmimas ir jų vykdymas. Teisė yra tautos dvasios išraiška, jos siekio atspindys, o norint ją paversti ne tik dvasiniu pageidavimu, bet ir gyvenimo realybe reikia jėgos, kuri pati paklusdama teisiniam įstatymui rūpintųsi šio norminio akto reikalavimų subjektų tarpusavio santykiuose viešpatavimu. Tokia teisėta jėga visuomenėje išlieka policija ir kitos teisėsaugos institucijos. Policija yra sukurta teikti teisėtas socialines paslaugas, bet joms ji turi būti pajėgi ir turėti priemones jas atlikti. Svarbiausia iš šių priemonių yra policijos valdžios statusas. Kaip jau minėta, doc. A. Vaišvila sako, kad policijos tikslas yra socialinė paslauga, o jos įgyvendinimo priemonė – valdžia, kuriai pasireiškiant turi būti įgyvendinama tautos savitarna [4, p. 161-162]. Valdžia yra ta priemonė, kuria naudodamasi policija tampa pajėgi vykdyti savo funkcijas, tačiau valdžios priemonė gali tarnauti tiek žmogaus gerovei, tiek ir jo pavergimui. Be to, ši policijos jėga, kad pateisintų gyventojų lūkesčius, turi paklusti turiningajai teisei. Jei ji prieštarautų šiai vertybei, policijos teisėti patarnavimai tenkins ne visos visuomenės interesus, o tik tam tikros socialinės grupės ar tik savo pačios poreikius. Jei policijos veiklos priemonė – valdžios jėga neatitiks šios institucijos teisinės paskirties, ji niekada negalės visapusiškai atspindėti tautos poreikių ir dvasinių jos pageidavimų. Teisinei paslaugai būtina, jog policijos valdžios statusas remtųsi teisiniu įstatymu. Albertas Venn Dicey kalbėdamas apie besąlygišką visų subjektų paklusimą teisei sako, kad valdžia ne mažiau nei piliečiai turi būti pavaldi teisei [2, p. 8]. Tik viešpataujant teisiniu įstatymu visuomenės jėga, jos valdžios atstovė – policija, kaip ir kiti teisės subjektai, būdama vienodai pavaldi teisei gali tarnauti visų gyventojų interesams, teikti jiems teises paslaugas. Jos dėka piliečiai jaučiasi saugūs, laisvi nuo bet kokios prievartos. Doc. A. Vaišvila kalbėdamas apie

Atėnų valstybės demokratiją perteikia tuo laiku vyravusias mintis, kad visuomenė išlaisvinama tik tada, kai sujungiama teisė ir jėga [5, p. 28]. Prof. R. Z. Livšicas rašo, jog Romos juristai teisę suprato kaip gėrį ir teisingumą [6, p. 33]. Teisinis apsikeitimas paslaugomis tampa vienodai naudingas visiems visuomenės nariams, nes naikina tarpusavio prieštaravimus ir visuomenėje vyksta socialiniai procesai [6, p. 5]. Albertas Venn Dicey kalbėdamas apie kompromisinius įstatymus pastebi, kad protingai kuriama teisė spartina visos visuomenės pažangą [2, p. 8]. Vystantis visuomenei teisė taip pat turi būti dinamiška, nes ji tarnaudama visuomenės interesams lieka neatsiejama nuo konkrečios valstybinės santvarkos bei laikotarpio. Kas socialiai priimtina vienoje valstybėje atitinkamu laikotarpiu, ne visada atitiks kitos valstybės visuomenės poreikius, o apsikeitimas paslaugomis vadovaujantis pozityviaja teise iki galo neatspindės mokesčių mokėtojų interesų. Vykstant Lietuvos atgimimui policijos teisėtumo tam tikrose gyvenimo srityse nesilaikymas ir kai kurių sovietinių įstatymų ignoravimas galėtų būti net naudingas mūsų visuomenei, tačiau dabartinių Lietuvos valstybės įstatymų nepaisymas jau tampa žalingas. Dėl to kiekvienas įstatymas ir visa teisės sistema turi būti dinamiška, lanksti, keistis priklausomai nuo visuomenės gyvenimo raidos bei kaitos ir joks subjektas, net pats aukščiausias, neturi teisės stabdyti įstatymų, o kartu su jais ir apsikeitimo paslaugomis pažangos. Parlamentas, anot Harto, taip pat negali apsaugoti savo įstatymo nuo panaikinimo [2, p. 225]. Mūsų visuomenės socialinės raidos sąlygomis yra teisinės prielaidos siekti, kad santykiai tarp visų teisės subjektų būtų grindžiami teisinių paslaugų pagrindu. Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtindama prigimtines žmogaus teises suteikia būtiną teisiniams įstatymams kurti juridinį pagrindą. Deja, nesilaikant įstatymų hierarchijos principo, kai poįstatyminiai aktai kartais tampa svarbesni už įstatymus arba jei įstatymai mūsų visuomenėje paprasčiausiai neveikia, ne tik nėra garantijos, jog bus kuriami teisiniai norminiai aktai, bet ir pasitaiko atvejų, kai sukurtos tam tikros normos prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl to yra neteisėtos. Tokie įstatymai paprastai suteikia vienai ar kelioms visuomenės socialinėms grupėms tam tikrų privilegijų, todėl sukuria pagrindą įvairiems socialiniams prieštaravimams ir nepasitenkinimams. Mūsų anksčiau aptartuose pavyzdžiuose buvo kalbama apie tai, kad policija dirbdama kai kurių neteisėtų įstatymų pagrindu turi galimybę siekti ne visuomenės kompromiso, socialinės lygybės ir teisingumo, bet tik tam tikros socialinės grupės bei savo pačios naudos. Teisinėje valstybėje žmonės tiesiogiai nerenka policijos, bet jie renka savo atstovus – Seimą ir Prezidentą, kurie būdami teisėtos valstybės institucijos renka ir tvirtina sau atskaitingą vykdomąją valdžią, o kartu su ja ir policiją. Ir nors policija tam tikra prasme atsiskaito gyventojams, vis dėlto jos ir visos vykdomosios valdžios veiklą leidžiant tam tikrus norminius aktus turi reguliuoti valstybės piliečių rinktas parlamentas – Lietuvos Respublikos Seimas, nes tik jis gali būti kompetentingas įgyvendinti tautos savitarną. Policijos veikla yra tiesiogiai susijusi su žmogaus teisėmis, todėl ji turi būti grindžiama tik tautos atstovo – Seimo išleistu kompromisiniu įstatymu. Perėjus prie abipusiai naudingų teisinių santykių būtina, kad pačios policijos paskirtis visuomenėje taptų visiškai aiški ir suprantama. Teisiškai sunkiai suvokiama situacija, kai žmogus, kuriam būtina policijos pagalba, yra priverstas sukti galvą į kurios rūšies policijos padalinį gali kreiptis. Dėl to Lietuvos policija, kaip ir visame demokratiname pasaulyje, turėtų būti dviejų rūšių – uniformuotoji ir specialioji (detektyvai), vilkinti civiliniais drabužiais, skirta kovai su kriminaliniais nusikaltimais. Gyventojai matydami uniformuotus pareigūnus galėtų kreiptis į juos visais žmogaus teisių pažeidimo klausimais. Tie, kurie ryžtųsi fiziškai priešintis policijai, taip pat turi matyti, kad nepaklūsta visuomenės teisėtiems reikalavimams, kuriems atstovauja policija, ir kartu vykdo priešingą pozityviajai teisei veiką. Pozityvieji įstatymai, nors ir būdami teisiniai, visiškai patenkinti visuomenės poreikius gali tik tada, jei yra nedviprasmiški ir aiškūs. Lenkų teisininkas W. Lamentowiczius sako, kad aiškius ir patikimus įstatymus gerbia visuomenė ir jie gali tarpininkauti tarp valstybės ir gyventojų [7, p. 71]. Teisiniai įstatymai ne tik privalo įtvirtinti subjektų pareigų ir teisių tapatumą, bet ir turi būti aiškūs, patikimi, suprantami, vienodai atspindintys policijos ir kitų visuomenės teisės subjektų interesus. Tokių įstatymų pagrindu vykstantys kultūriniai gyventojų ir policijos mainai nelegalizuos nė vieno iš šių subjektų kultūrinės viršenybės arba, doc. A. Vaišvilos žodžiais tariant, nė vienas iš jų nebus kultūrinis vartotojas [8, p. 13]. Tokie įstatymai nepriešins policijos

ir visuomenės santykių, skatins gyventojų pasitikėjimą šia institucija, artins tarpusavio patarnavimus prie abipusiai naudingų paslaugų. Dėl to visiems mokesčių mokėtojams būtų naudinga, kad tokie kompromisiniai įstatymai vis dėlto būtų išleisti. Jei įstatymas nebus kompromisinis, jis legalizuos netapačius tarpusavio patarnavimus, o policija veikdama griežto teisėtumo pagrindu negalės keistis su kitais subjektais teisine turiningąja veikla, t.y. jos funkcijos neatitiks teisinės paslaugos turinio. Bet yra manančiųjų, jog policija padėdama teismui vykdyti teisingumą galėtų vadovautis ne tik įstatymu, bet ir teise. Pavyzdžiui, vokiečių teisininkas G. Bahras rašo, kad kiekvienas policininkas savo veikloje privalo vadovautis įstatymu ir teise [9, p. 2]. Autorius nepaaiškina, kaip jis supranta tai, kad policininkas turi vadovautis ne tik įstatymu, bet ir teise, tačiau jau tokios minties iškėlimas leidžia teigti, kad demokratiname pasaulyje mokesčių mokėtojų santykiai su policija, prisidedančia prie teisingumo vykdymo, yra gerokai glaudesni nei mūsų valstybėje. Tikima, jog policija yra ta institucija, kuri iš tikrųjų gali padėti teismui įgyvendinti teisingumą bei padaryti viską, kas nuo jos priklauso, kad nereikėtų įgyvendinti teisingumo ir atsižvelgdama į situaciją pasielgti ne tik teisėtai, bet ir teisingai. Tokių minčių vyravimas yra užuomazga, skatinanti visuomenės ir policijos santykius plėtoti teisinės paslaugos linkme. Ponas G. Bahras rašo, kad visuomenė policijos darbą vertina kaip sau naudingą, reikalingą ir atsakingą, todėl ir ji turi būti pasiruošusi visokeriopai remti policiją jos kasdienėje pavojingoje veikloje [9, p. 2]. Tai abipusis suinteresuotumas, reikalaujantis tapačiai naudingų tarpusavio santykių, kurie turi būti reguliuojami teisiniais įstatymais. Jei įstatymai yra teisiniai, jie tampa naudingi visiems teisės subjektams ir neturi pagrindo būti vienu palaikomi, kitų atmetami. Lenkų teisininkas W. Lamentowiczius sako, kad teisė saugo gyventojus nuo valstybės organų savivalės ir kartu saugo valstybę nuo gyventojų tam tikrų veiksmų. Autorius pabrėžia, kad gyventojų ir valstybės teisinis statusas yra lygus [7, p. 71]. Esant teisiniam įstatymui visuomenė matys, kad policijos veikla yra nukreipta ginti jos interesus ir jai naudinga, todėl tokius įstatymus ir jų pagrindu veikiančią policiją visuomenė bus suinteresuota remti. G. Bahras kalbėdamas apie teisinę policijos veiklą teigia, kad visuomenė gerbia teisinę policijos pareigą. Ji supranta, kad ginti piliečių interesus gali teisėtai veikianti valstybinė vykdomoji valdžia ir jos institucija – policija, kuria pasitiki piliečiai [9, p. 2]. Jei gyventojai pasitiki policija ir jų santykiai glaudūs, tai taip pat teigiamai veikia žmogaus teisių apsaugą, todėl siekiant teisinių visuomenės ir policijos paslaugų būtini glaudūs jų santykiai be tarpusavio uždarmo ir nepasitikėjimo. Siekiant, kad visuomenės ir policijos santykiai taptų glaudesni, ši institucija neturi užsisklęsti savo veikloje ir kiek galima plačiau informuoti visuomenę apie gyventojų naudai atliktą darbą. Ponas G. Bahras samprotaudamas apie policijos ir visuomenės santykius rašo, kad policija privalo kiek galima plačiau atskleisti savo veiklos sritis [9, p. 2]. Kalbėdami apie teisinę valstybę ir jos institucijas turime turėti omenyje, kad siekiant tarpusavio santykius grįsti teisiniais patarnavimais nepakanka vien teisinio įstatymo. Joks įstatymas negalės akimirksniu pakeisti iki jo priėmimo buvusių santykių. Gyvenimo realybė rodo, kad pageidaujami santykiai tarp subjektų susiformuoja, kai jie plėtojasi natūraliai, evoliuciškai, kai kiekvienas socialinio gyvenimo laimėjimas įtvirtinamas tam tikru įstatymu. Doc. A. Vaišvila sako, kad teisinė valstybė nėra kažkokia momentinė politinė ar ideologinė aktualija. Tai – civilizacijos ir demokratijos procesų padiktuota būtinybė, kuriai savaime paklūsta kiekviena valstybė [8, p. 13]. Turint omenyje, kad Lietuva ilgą laiką buvo priversta gyventi pagal normas, kurias jai diktavo svetima mūsų aneksuotai valstybei teisinė ideologija, kuri akimirksniu buvo pakeista priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, turime pripažinti, kad paslaugos tarp teisės subjektų ne visada atitinka demokratinės mūsų valstybės Konstitucijos reikalavimus. Tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina prigimtines žmogaus teises ir įpareigoja visas valstybės institucijas, taip pat ir policiją, tarnauti žmonėms arba, kitaip tariant, teisei, nereiškia, kad kasdieniniame gyvenime iš karto bus pamirštas totalitarinio režimo gyvenimo įprotis ir bus griežtai vykdomos Konstitucijos normos. Taip nėra dėl to, kad pereiti prie teisinių tarpusavio santykių ir keistis abipusiai naudingomis ekvivalentinėmis paslaugomis įtraukiant į tokį procesą visą visuomenę galima tik laipsniškai. Mes dar nenuėjome laisvo demokratinio evoliucijos kelio, kad mūsų sąmonė persiorientuotų į laisvą, pagarbų įsipareigojimą kitam subjektui ir paklusimą sau naudingam įstatymui, todėl jau dešimtus metus galiojant demok-

ratinei Lietuvos Respublikos Konstitucijai mes dar turime teisės aktų, kurie prieštarauja šiam pagrindiniam įstatymui ir yra paveldėti iš totalitarinio režimo. Tokių norminių aktų pagrindu vykstančios visuomenės ir policijos tarpusavio paslaugos taip pat negali būti teisinės. Vis dėlto net ir esant teisiniam įstatymui iš totalitarinės inercijos prie jo neprisitaikę teisės subjektai pagal tradiciją elgtųsi taip, kad vienas iš jų – valdžia – priešingai žmogiškam pilietiniam teisės turiniui iš tikrųjų liktų viršesnis už kitą – mokesčių mokėtoją. Taigi esant teisiniams įstatymams, įtvirtinantiems prigimtines žmogaus teises, reali subjektų padėtis nėra lygiateisė ir valstybė faktiškai nėra visiškai teisinė. Lenkų teisininkas W. Lamentowiczius pabrėžia, kad teisinė valstybė yra tik tokia valstybė, kurioje valdymas pagrįstas teise bei atitinka teisės turinį. Teisė – ne tik konstitucinis principas ar vertybė, išreikšta kitais teisiniais potvarkiais, bet ir faktinė padėtis [7, p. 72]. Pritaikius autoriaus žodžius mūsų valstybinei santvarkai galima konstatuoti, kad Lietuvos Respublikos teisės sistemos faktinė padėtis nevysiškai atitinka konstitucinį teisinį principą. Kad santykiai tarp visuomenės ir policijos plėtotųsi pagal teisinės paslaugos turinį, nepakanka vien teisinių įstatymų, kurie reguliuotų teisės subjektų santykius, bet reikia, kad jie būtų iš tikrųjų įgyvendinami. Tam, kad visi teisės subjektai paklustų teisinių įstatymų normoms, būtina, kad teisiniai įstatymai įsiliėtų į paslaugos subjektų santykius laipsniškai, evoliuciškai, per tam tikrą laikotarpį. Įstatymai ir visuomenės santykiai turi plėtotis kartu, vieni kitiems suteikdami galimybę siekti socialinės pažangos. Kiekvienam pereinamajam laikotarpiui reikalingi ir pereinamieji, visų teisės subjektų teisinę sąmonę formuojantys įstatymai. Jei įstatymas, reguliuojantis subjektų santykius, stichiškai tampa teisinis, jis gali būti asmens ar socialinės grupės ignoruojamas arba paprasčiausiai ne iki galo vykdomas. Subjektai, kuriems ankstesni įstatymai suteikdavo daugiau, palyginti su kitais visuomenės nariais, tam tikrų privilegijų, nebus suinteresuoti prarasti nors dalį kad ir neteisiųjų savo galimybių, todėl pereinant prie teisinių tarpusavio santykių įstatymai turi atitikti konkretų laikotarpį, atspindėti teisės subjektų poreikius ir būti tobulinami atsižvelgiant į visuomenės pasiektą teisinę pažangą. Atlikus pagrindinių visuomenės ir policijos santykius reguliuojančių norminių aktų bei jų pagrindu besiplėtojančių Lietuvos policijos ir visuomenės santykių analizę galima teigti, jog šioje srityje pasigendama reikiamos teisinės raidos ir tikslų nuoseklumo.

Pirmame atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės Policijos įstatyme, priimtame 1991 m., santykiai tarp visuomenės ir policijos negalėjo būti grindžiami teisinėmis paslaugomis. Ir tai suprantama, nes turėjo praeiti tam tikras pereinamasis laikotarpis, kad totalitarinė milicija taptų demokratinės santvarkos socialine institucija – policija. Šis įstatymas pirmiausia įtvirtino reikalavimus policijai, kuriuos ji privalo vykdyti, tačiau jis jau turėjo ir teigiamos įtakos, kad policijos ir kitų visuomenės subjektų santykiai plėtotųsi teisinės paslaugos kryptimi, nes jame įtvirtinti ir tam tikri visuomenės įsipareigojimai šiai institucijai. Tai rodo, kad jau 1991 m. pirmame Policijos įstatyme buvo teisinių paslaugų visuomenės ir policijos santykiuose užuomazgų, kurias reikėtų plėtoti tolesniuose norminiuose aktuose. Tai pirmiausiai įvairios policijos pareigūnams suteikiamos lengvatos. Aktualiausios iš jų yra išėjimo į pensiją išdirbus 20 metų policijoje galimybė ir buto įgijimo lengvatos. Tai kiekvienam žmogui svarbūs gyvenimo poreikiai, skatinantys gerai atlikti savo pareigas. Kartu su socialiniu gyvenimu turi plėtotis ir teisė, kurios paskirtis yra spartinti visuomenės pažangą artinant tarpusavio subjektų santykius prie abipusiai naudingų paslaugų. Deja, jau galiojant šiam Policijos įstatymui visuomenė pradėjo ne skatinti teisinių santykių su policija plėtrą, o juos stabdyti. Taip prieštaraujant policijos paskirčiai 1994 m. Policijos įstatymas buvo papildytas – į policijos struktūrą įtrauktas karinis policijos padalinys – pasienio policija. Tai prieštaravo 1993 metų Strasbūre priimtai Europos policininkų chartijos demokratinėms valstybių nuostatomis demilitarizuoti policiją. Iš šios institucijos imta reikalauti daugiau nei pagal savo paskirtį ji privalo vykdyti. Šių naujų policijos funkcijų visuomenė ne tik nekompensavo naujais savo įsipareigojimais, bet iš tikrųjų nevykdė ir jau prisiimtų. Policijos įstatyme numatytais lengvatinėmis pareigūnų aprūpinimo gyvenamuoju plotu sąlygomis mažai kas galėjo pasinaudoti. Vis dėlto reikalavimai policijai nesumažėjo, ir iki šiol ši institucija vykdo net kai kurią neteisėtą veiklą. Kaip minėta, jau beveik dešimt metų policija už sutartinį atlyginimą atlieka prieštaraujančią Lietuvos Respublikos Konstitucijai tam tikrų socialinių grupių turto ir asmens ap-

saugą; tarnavimas ne visiems teisės subjektams policijos ir visuomenės santykius tik blogina. Taip pat nepasitikėjimą šia institucija gali kelti tai, jog iš sovietmečio paveldėtoje savivaldybių policijos struktūroje iki 2000 m. rugpjūčio mėnesio veikė blaivyklų tarnybos, kuriose dirbantys policininkai vykdė medicininės funkcijas padėdami pašalinti iš apsinuodijusio asmens organizmo alkoholį, toksines ar narkotines medžiagas. Kadangi policijos paskirtis visuomenėje yra socialinė, medicininei jos paslaugai visuomenės nariai lieka abejingi ir supranta tai kaip priverstinę represinę jos akciją. Ir nors jau atsisakyta šių policijos funkcijų, tačiau, kaip minėta, prie visų socialinių permainų gyventojai turi priprasti, pajusti jų reikšmę savo teisėms ir tik vėliau tai gali turėti įtakos jų socialinei–teisinei sąmonei, tik laikui bėgant jie gali persiorientuoti ir spręsti, ar tam tikrų institucijų teikiamos paslaugos naudingos, ir ar verta mokesčių mokėtojui jas išlaikyti. Esant šiems ir kitiems panašioms veiksniams gyventojų ir policijos bendradarbiavimas dar neturi pakankamo pagrindo sparčiau stiprėti, o jų santykiai plėtotis iki teisinių paslaugų lygio. Tai tiesiogiai turi įtakos žmonių teisėms – jos nepakankamai efektyviai ginamos, ir todėl nukenčia visi mokesčių mokėtojai. Piliečiai negaudami norimų paslaugų iš policijos nėra suinteresuoti mokėti mokesčius jai išlaikyti. Valdžia nesiima esminių priemonių gyventojų ir policijos santykiams gerinti arba tai atlieka nepakankamai efektyviai. Kai policijos ir visuomenės santykiai nėra reikiamo lygio, neįmanoma ir veiksminga policijos kova su teisės pažeidėjais bei pažeidimų prevencija, todėl žmogaus teisės taip ir lieka neapsaugotos. Policija savo ruožtu taip pat praranda atitinkamas teises į tam tikrus visuomenės įsipareigojimus. G. Bahras pažymi, kad policija gali prašyti iš visuomenės paramos ir pagalbos tik tuo atveju, kai kiekvienas pilietis supras, kad policija yra ir jo policija, tačiau visuomenės nariai tai pajus tik tada, kai policijos tarnybos nebus kuriamos tartum santykiams su visuomene komplikuoti, kaip, pavyzdžiui, kelių policijos persekiojamoji veikla naudojant turimus greičio matavimo prietaisus, bet visų žmonių interesų apsaugai. Gyventojams policijos veikla taps naudinga tik tada, jei ši institucija stengsis ne vien parodyti savo tariamus darbo rezultatus ir visas savo jėgas skirti kriminaliniam persekiojimui, o rūpinasis kasdieniais visuomenės narių teisiniais poreikiais ir pirmiausiai reikiamu lygiu atliks teisės pažeidimų prevenciją. G. Bahras sako, jog žmonės policija pradės pasitikėti tik tada, jei jie matys, kad policija saugodama jų teises įtemptai dirba net tada, kai aplink viskas ramu” [9, p. 2]. Tai reiškia, kad policijai būtina įtemptai dirbti net tada, kai nepadarytas joks teisės pažeidimas, siekiant atlikti kiekvieno žmogaus teisėms svarbiausią prevencinę veiklą, kuri sudaro sąlygas, kad gyventojai jaustųsi saugiai. Jei policija visu pajėgumu užsiimtų šia veikla, jos reitingas visuomenėje augtų ir santykiai su gyventojais gerėtų. Tačiau ar pati visuomenė yra pasiruošusi reikiamu lygiu suteikti policijai galimybę saugoti žmogaus teises vadovaujantis teise? Lietuvos visuomenė, neseniai išsivadavusi iš totalitarinės valdžios diktatūros, yra išsiilgusi žmogaus teisių prioriteto ir paveikta laisvės euforijos be atodairos linkusi pažeisti teisės turinio pusiausvyrą ir vieną savivaliaujančią teisės subjektą – valstybinę valdžią – pakeisti kitu – savivaliaujančiu individu. Dėl tokios visuomenės nuostatos savivaliaujančios valdžios prieštaravimus bendraujant su gyventojais keičia pačių piliečių tarpusavio prieštaravimai. Taip susižavima žmogaus teisėmis, kad nepaisoma teisės turinio ir to, jog konkretus asmuo jau yra praradęs tam tikras turėtas teises ir dirbtinai, priešingai teisei, kitų piliečių teisių suvaržymo sąskaita jam suteikiamos tam tikros privilegijos nepaisyti teisinių pareigų. Dirbtinis tokių teisių suteikimas vienus visuomenės narius paverčia nukentėjusiais, kitus – agresyviais kultūros arba paslaugų vartotojais. Policijai teisėtomis priemonėmis sustabdyti tokią teisės turiniui prieštaraujančią veiklą labai sunku arba net neįmanoma. Galiojantys įstatymai be atodairos gina pažeidėjo tariamas teises, o apie sąžiningus piliečius daugeliu atvejų yra pamirštama. Doc. A. Vaišvila sako, kad grėsmė teisės viešpatavimui kyla iš pačios teisės viešpatavimo, kurio viena iš priežasčių yra pernelyg didelė pagarba žmogaus teisėms [8, p. 13]. Patikslinant autorių, galima pridurti, jog pernelyg didelė pagarba žmogaus teisėms nėra blogai, nes dėmesys būtent žmogaus teisėms neleistų pažeisti teisės turinio ir tai būtų nukreipta prieš kultūrinius vartotojus kitų piliečių teisių sąskaita. Tęsiant docento mintį ir jo samprotavimus, kad teisėsaugos pareigūnų galimybės teisėtai rinkti teisės pažeidimo įrodymus yra tiek suvaržomos, kad inkriminuoti nusikaltimą konkrečiam asmeniui dažnai neįmanoma, [8, p. 13] galima teigti, jog perdėtas rūpinimasis deklaruojamomis priešingomis

teisės turiniui žmogaus teisėmis yra žalingas visiems mokesčių mokėtojams. Dėl to reikalauti iš policijos teisinių paslaugų esant neteisiniams įstatymams taip pat neįmanoma.

Išvados

Aptarus policijos veiklos teisėtas galimybes ir teisinės paslaugos perspektyvas galima suformuluoti šias išvadas:

1. Žmogaus teisės maksimaliai bus apsaugotos, jei policijos ir visuomenės tarpusavio veikla bus paremta teisine tarpusavio paslauga, kurios atsiradimo pagrindas yra turiningasis teisinis įstatymas.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija suteikia juridinį pagrindą plėtoti visuomenės ir policijos santykiams teisinės paslaugos linkme, tačiau tam būtini pereinamieji, tam tikrą visuomenės ir policijos santykių raidą atitinkantys įstatymai.
3. Teisinis įstatymas yra būtinas pagrindas teisei paslaugai tarp policijos ir visuomenės plėtoti, tačiau nepakankama sąlyga tokiai jų praktinei tarpusavio veiklai.
4. Perdėtas rūpinimasis tariamomis žmogaus teisėmis, įtvirtintas įstatymu, vienus visuomenės narius paverčia agresyviais kultūros bei paslaugų vartotojais kitų jos narių teisių suvaržymo sąskaita. Dėl to ir tokio norminio akto pagrindu negali plėstis teisinė paslauga.

□ □ □

LITERATŪRA

1. **Danišauskas G.** Teisinės paslaugos samprata // Teisės akademijos mokslo darbai „Jurisprudencija“. 1999. T. 13(5).
2. **Stačiokas S.** Konstitucinės teisės studijų įvadas. – Vilnius, 1998.
3. **Vaišvila A.** Teisinio įstatymo viršenybė // Kriminalinė justicija: mokslo darbai. 1997. T. 6.
4. **Vaišvila A.** Policija – valdžios ir paslaugos vienovė // Lietuvos policijos akademijos mokslo darbai. 1997. T. 6.
5. **Vaišvila A.** Teisinė reforma jau „nenori“ būti tik teisinė // Teisinės problemos. 1997. Nr. 4.
6. **Лившиц Р. З.** Теория права. – Москва, 1974.
7. **Lamentowicz W.** Šių laikų valstybė. – Vilnius, 1998.
8. **Vaišvila A.** Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // Lietuvos aidas. 1999 10 05. Nr. 194.
9. **Bahr G., Bücherer R., Bülov W., Schindler K., Schulze E. W., Waldow G.** Handbuch für Führung und Einsatz der Polizei – Kommentar zur PDV 100.
10. **Europos** policininkų chartija.
11. **Tarybų** Socialistinių Respublikų Sąjungos Konstitucija. – Vilnius, 1983.
12. **Lietuvos** Respublikos Konstitucija. – Vilnius, 1993.

□ □ □

Legal Law – a Guarantee of the Development of Legal Service Exchange between Society and the Police

Doctoral Candidate G. Danišauskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

The concept of legal service has already been discussed in research works of the Law University of Lithuania. We understand the concept as an equivalent cultural exchange in society,

when the number of services subjects use is equal to the number of services they render. A conclusion has been drawn that legal service, the structure of which comprises identical duties and obligations of subjects, eliminates prerequisites for social instability and discrepancies, and that due to legal service society reaches the state of justice and getting on. For this reason the development of relations based on legal services between the society and authorities is within the interests of society. But state institutions and the police can not act on their own. They must carry out its activities within legal framework. If laws consolidate cultural superiority of a certain subject, the services on this basis could not be called legal services. In order for relations between and institutions to develop on the basis of adequate mutual obligations it is necessary for these relations to be regulated by legal laws. Activities of the police are strictly based on the foundation of legality, therefore its functions and organizational reform may only be carried out on the basis of a legal act regulating this kind of activities. Until now the police has remained the only one unreformed institution of law enforcement. That's why legal reform of the police needs a legal law. And although legal law is the basis of development of legal services, it is not enough for cultural exchange between subjects to take place in the way of legal service.

The author, having used various sources and those of A. Vaišvila in particular, has tried to perceive the importance of legal law to legal service of the police. He also tried to find out what else is necessary for relations of society and the police to develop in the practical framework of legal service, which guarantees human rights to the utmost.

